

Mato ILKIĆ

PRILOG POZNAVANJU RIMSKE LUKE NA POLOŽAJU BOŠANA NEDALEKO OD BIOGRADA NA MORU

UDK 902.034(497.5-37 Biograd na Moru)

Prethodno priopćenje

Primljeno: 15.07.2012.

Odobreno: 23.08.2012.

Doc. dr. sc. Mato Ilkić

Sveučilište u Zadru

Odjel za arheologiju

Obala kralja Petra Krešimira IV, 2

23000 Zadar, Hrvatska

milkić@unizd.hr

Mladen Pešić

Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru

Božidara Petranovića 1

23000 Zadar, Hrvatska

mpesic@icua.hr

Sredinom 2009. g. obavljena su prva značajnija podvodna istraživanja arheoloških ostataka rimske luke na položaju Bošana nedaleko od Biograda na Moru. Na njegovom kopnenom dijelu, i to u profilu erodirane obale ističu se značajni ostatci rimske arhitekture. Uz nju u moru leže ostatci rimskog lučkog pristaništa, gdje su istražene dvije sonde. U njihovim kulturnim slojevima otkriveni su mnogobrojni artefakti. Najviše je raznovrsnih keramičkih posuda, slijede lucerne, ulomci staklenih posuda, ukosnica od kosti. Među inim, otkriven je i cjelovito sačuvani drveni koloturmak. Dosadašnje spoznaje govore o tome da je rimska luka u Bošani zauzimala važno mjesto na plovnoj ruti uz istočnu obaju Jadrana, i to u razdoblju od 1. do 4. st.

Ključne riječi: Bošana, Biograd na Moru, rimska luka, podvodna arheologija

Uz kopneni dio sjeverne Dalmacije, i to u priobalju od Virskog mora pa sve do Vrgadskog kanala, za rimske vladavine bilo je niz pristaništa. Potopljeni ostatci jednog od njih leže oko 1400 m sjeverno od središta povijesne jezgre Biograda na Moru. Riječ je Bošani (Karta 1), lokalitetu uz Pašmanski kanal koji već duže vrijeme privlači pozornost znanstvenika.¹ Tu su u srpnju 2009. g. provedena prva značajnija podvodna arheološka istraživanja.² Osim voditelja, prof. dr. sc. Zdenka Brusica, u njima su sudjelovali doc. dr. sc. Mato Ilkić, Mate

Parica i Jure Šućur, svi s Odjela za arheologiju Sveučilišta u Zadru, te Marko Meštrović i Mirko Čepo, tadašnji djelatnici biogradskog Zavičajnog muzeja.³

Na kopnenom dijelu Bošane, u profilu njezine strme erodirane obale vidljivi su rimski arhitektonski ostatci (Sl. 1). Blizu njih, u moru je niz kamenih blokova koji se pružaju pravocrtno oko 50 m, gotovo paralelno s današnjom obalom. Nedaleko te vjerojatno bivše rimske uređene obale, tj. rive, koja *in situ* leži sada tik ispod razine mora, približno u sjeverozapadnom smjeru, na

¹ Osim u moru, značajni arheološki ostatci nalaze se i na kopnenom dijelu Bošane koji još nisu arheološki iskopavani. Prva zapažanja vezana uz taj lokalitet objavljena su još u drugoj polovici 19. st. (URLIĆ-IVANOVIĆ 1881, str. 76). Bošana je, prema Luki Jeliću, bila važna jer je imala i ogranak rimskog vodovoda, od kojega su se našle olovne cijevi (JELIĆ 1898, str. 99). Znatno kasnije zabilježeni su arheološki podatci o rimskoj luci, osobito važni za poznavanje položaja i veličine pristaništa (ILAKOVAC 1970). O tome vidjeti i u: VRSALOVIĆ 2011, 96. Poznati su ulomci rimske kamene skulpture te natpis koji spominje boga Libera. Uz citiranu stariju literaturu, o tome vidjeti u: KURILIĆ 1999, natpis br. 2116; URODA 2004, str. 85 – 91, sl. 1 – 2, JADRIĆ 2007, str. 59, 115 – 116. Iz podmorja u Bošani potječe i dno staklene posude s prikazom križa (GLUŠEVIĆ 1997, str. 257 – 258, T. VIII, 1). Gledajući u cjelini, pretpostavlja se da je na Bošani u rimsko vrijeme bila villa rustica. O tome vidjeti i u: SUIĆ 1981, str. 241. Njezino ime povezuje se s Bassianus (SKOK 1954, str. 43), prezimenom mogućeg vlasnika rustične vile (URODA 2004, str. 85).

² Podvodna arheološka istraživanja na položaju Bošana obavljena su od 15. do 22. srpnja 2009. g., i to zahvaljujući proračunskom novcu Grada Biograda na Moru i novcu sa znanstvenog projekta pod naslovom „Istraživanje liburnskih i antičkih luka na prostoru sjeverne Dalmacije“ glavnog istraživača prof. dr. sc. Zdenka Brusica. Ukratko o tim osmisljenim istraživanjima vidjeti u: PARICA 2010, str. 500 – 501.

³ Ovom prilikom željeli bismo se zahvaliti ravnatelju Zavičajnog muzeja Biograda na Moru Draženku Samardžiću koji nam je ustupio arheološku građu s podvodnih istraživanja radi dokumentacijske obrade.

Karta 1. Zračni snimak područja između Biograda i Sv. Filipa i Jakova s naznačenim prostorom istraživanja

Karta 2. Obradeni geodetski snimak s prikazom zabilježenih lučkih instalacija

Slika 1. Ostatci antičke arhitekture u profilu priobalnog područja

morskome dnu do dubine skoro 3 m vidljivi su arheološki tragovi rimskoga pristaništa (Karta 2). Tvorila su ga dva lukobrana čiji se razasuti kameni ostatci pružaju u moru gotovo okomito u odnosu na današnju obalu. Prvi, južni, koji je štitio od juga, imao je oblik slova L. Dug je oko 80 m i na završetku skreće pod pravim kutom još 40-ak m u smjeru zapada, gdje je bio lučki ulaz za brodove. Oni su bili zaštićeni i od sjeverozapadnih vjetrova, i to drugim, zapadnim lukobranom, koji je nešto kraći od prvoga.

Pomoću tzv. mamut sisaljki istražene su dvije sonde veličine 2 x 2 m. Prva od njih otvorena je na dnu dubine oko 3 m uz zapadni vanjski rub rimskog pristaništa. U kulturnom sloju debelom nešto više od 10-ak cm otkriveno je tek ponešto ulomaka keramike i stakla. Nije ih moguće uže vremenski opredijeliti, već samo načelno u rimsko razdoblje. Druga sonda otvorena je unutar rimskog pristaništa, oko 60 m od obale. Na dnu dubine približno 2 m istražen je bogati kulturni sloj debljine 80 cm. Kao i u većini podvodnih arheoloških sondi, i ovdje prevladava raznovrsna keramika. Uz ponešto artefakata od stakla, kovine i drveta, otkriveno je mnoštvo koštica maslina i nešto rjeđih oraha. Slijede životinjske kosti te pokoja šišarka i grana.

Slika 2. Pronalazak prediće tijekom podvodnih arheoloških istraživanja

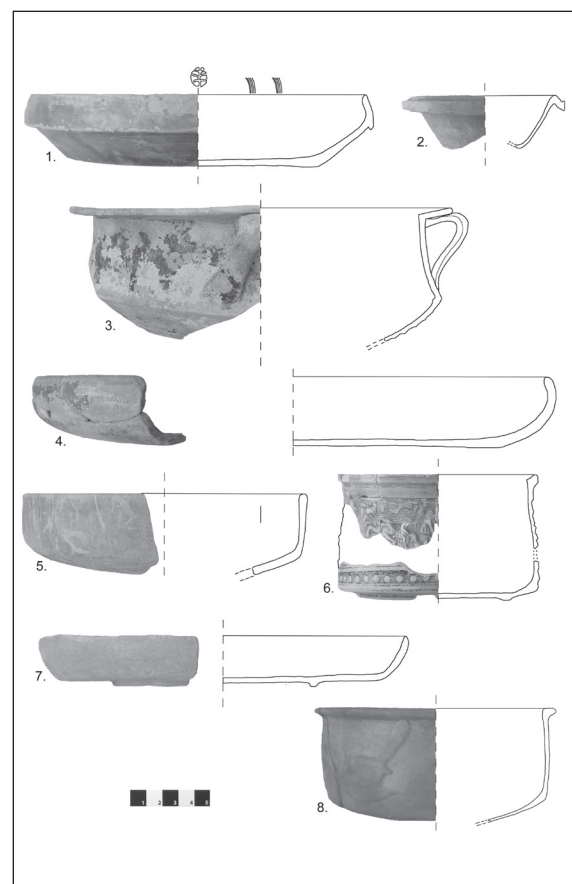
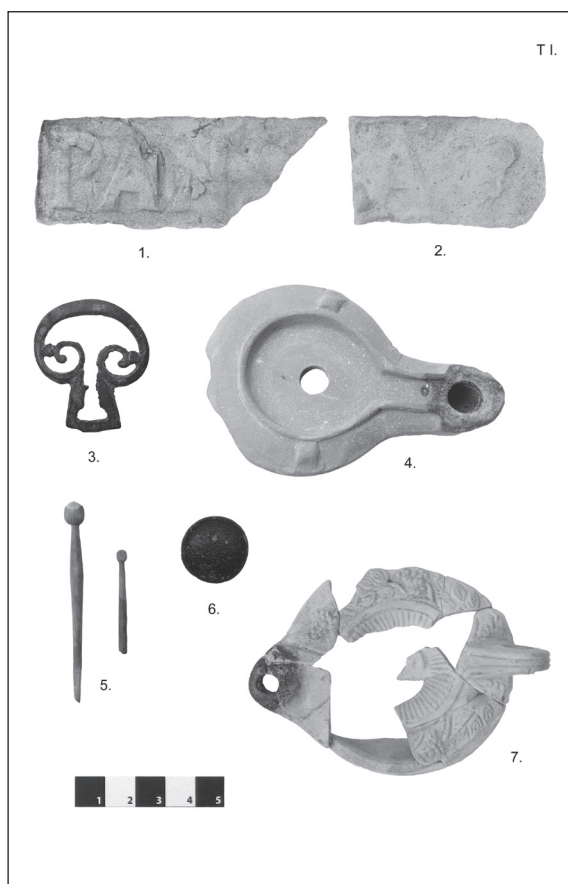
Ulomak tegule s utisnutim pečatom PANS[IANA] najstariji je nalaz iz druge sonde (T.I, 1). S obzirom na to da tom pridjevu ne prethodi kratica carskog imena, ta se vrsta žiga pripisuje razdoblju Augustove vladavine. Potječe iz vrlo produktivne radionice sa sjedištem južno od ušća rijeke Po, odakle su se njezini proizvodi izvozili gotovo po cijelom Jadranu.⁴ Crjepovi s takvim pečatom, ali i oni s dodatkom carskog imena, iznimno su česti u sjevernoj Dalmaciji.⁵ Poznati su već otprije i s Bošane.⁶ Druga tegula je izrađena u istoj radionici, a osim imena radionice ima i ukras u obliku srcolikog lista na kraju natpisa (T.I, 2).⁷ Među malobrojnim kovinskim nala-

⁴ O radionici Pansiana vidjeti u: MATIJAŠIĆ 1983, str. 961 – 965; RIGHINI 1998, str. 29 – 52.

⁵ Posljednjih godina nekolicina mladih znanstvenika obradila je, među inim, i tegule iz radionice Pansiana koje su otkrivene na nizu sjevernodalmatinskih lokaliteta. O tomu vidjeti u: ČURKOVIĆ 2008, str. 67 – 97; JURJEVIĆ 2010, str. 57 – 80; JURAS 2011, str. 195 – 219. Također vidjeti i u: PEDIŠIĆ, PODRUG 2008, str. 81 – 141.

⁶ URODA 2004, str. 86.

⁷ MATIJAŠIĆ 1983, str. 966.

Tabla 1. Arheološki materijal
pronađen tijekom podvodnih
istraživanjaTabla 2. Keramički materijal
pronađen tijekom podvodnih
istraživanja

zima izdvajamo pređicu od bakrene slitine (Sl. 2, T. I, 3) koja je izrađena na proboj. Nedostaje joj unutarnja osovina s trnom. Takva vrsta pređice, najčešće od remena za pojas, datirana je u drugu polovicu 2. st. i prva desetljeća 3. st.⁸ Iz Bošane potječu i necjelovito sačuvane koštane igle s kuglastom glavom (T. I, 5). Takve jednostavne ukosnice uglavnom su služile za oblikovanje frizura, a koristile su se od 1. st. pa sve do kasne antike.⁹ Otkriven je i stakleni žeton kružne osnove (T. I, 6) koji je služio za zabavu. Pomoću njih i kocaka Rimljani su igrali različite igre, a među popularnijima su bile *duodecim scripta* i *talus*.¹⁰ U sondi je otkriven i izvrsno sačuvan drveni koloturnik (T. IV). Ležao je u sloju dubine oko 50 cm. Nalazi takve vrste brodske opreme nisu česti. No, u zadarskom akvatoriju nađeni su na nekoliko lokaliteta. Dakle, analogni primjerci potječu iz rimskih luka u Zatonu¹¹ i Pakoštanima.¹²

Tijekom podvodnih istraživanja na lokalitetu Bošana pronađena je veća količina različitih keramičkih predmeta. Okvirno gledajući, većina tog arheološkog materijala prema svom podrijetlu može se smjestiti u četiri proizvodna područja: istočnomediteransko, korintsko, sjevernoafričko i sjevernoitalsko.

Jedan od primjeraka koji spada u najčešće forme istočne sigilate (*Eastern sigillata* B2 – ESB2) je tanjur

ravnog dna sa stijenkama koje se bikonično lome i izvrnutim obodom koji se odvaja od posude i spušta prema dolje (T. II, 1). Unutrašnjost mu je ukrašena s dva pojasa od po pet koncentričnih kružnica, a u središnjem dijelu je utisnut motiv u obliku lista palmete.¹³ Pripada formi *Hayes 60* i vrlo je čest nalaz u podmorju Jadrana.¹⁴ Nalazimo ga i na obližnjem lokalitetu u Pakoštanima,¹⁵ a nekoliko različitih tipova je nađeno i na lokalitetu Izmetište gdje su predstavljale dio brodske opreme.¹⁶ Taj se tip okvirno može datirati u period od 50. g. do kasnog 2., ranog 3. st.¹⁷ Konična zdjelica s dvostruko izvijenim obodom prema tipološkim karakteristikama također se može svrstati u nalaze istočne sigilate (T. II, 2). Izrađena je od fino pročišćene narančaste gline s tamno crvenim premazom. Formom odgovara tipu *Hayes 74 a*, koji je datiran od 70./75. do 120. g.. Dijeli se na dva podtipa, od kojih tip *b* ima karakteristične ukrase na obodu i dosta je rijedak, dok je tip *a*, kojem pripada i naš fragment, nešto češći nalaz.¹⁸ Slične zdjelice potječu i s Izmetišta.¹⁹

Istočnomediteranska kuhinjska keramika zastupljeno je sa šest primjeraka fragmentirano sačuvanih obođa s dijelom stijenke i ručkicama. Na većini su vidljivi tragovi gorenja (T. II, 3). Svi primjerci mogu se svrstati u skupinu bikoničnih zdjela s trakastim ručkama, s rav-

⁸ Pređice analogne onoj iz Bošane česte su na kopnenim nalazištima. Primjerice, više takvih komada potječe iz Siska (KOŠČEVIĆ 1991, str. 67, kat. br. 366, 368 – 369; RADMAN-LIVAJA 2004, str. 94, kat. br. 272 – 278).

⁹ KOŠČEVIĆ 2000, str.17; KOŠČEVIĆ 2008, str. 249.

¹⁰ PETKOVIĆ 1995, str. 53-54; OŽANIĆ, RADMAN-LIVAJA, RENDIĆ-MIOČEVIĆ 2003, str. 33.

¹¹ GLUŠČEVIĆ 2011, str. 9, sl. 7, gore.

¹² ILKIĆ, PARICA, MEŠTROV 2008, str. 213, Pl. III, 6.

¹³ HAYES 2008, str. 39.

¹⁴ HAYES 1985, str. 64, T. XIV.

¹⁵ PARICA 2008, str. 84.

¹⁶ JURISČIĆ 2000, str.32.

¹⁷ HAYES 2008, str. 39.

¹⁸ HAYES 1985, str. 68, T. XV 6.

¹⁹ JURISČIĆ 2000, T. 19 2

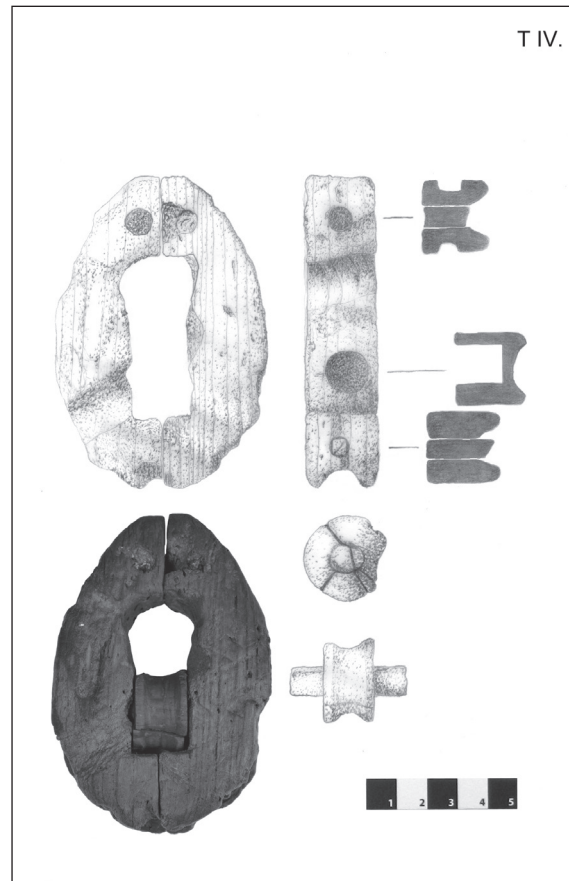
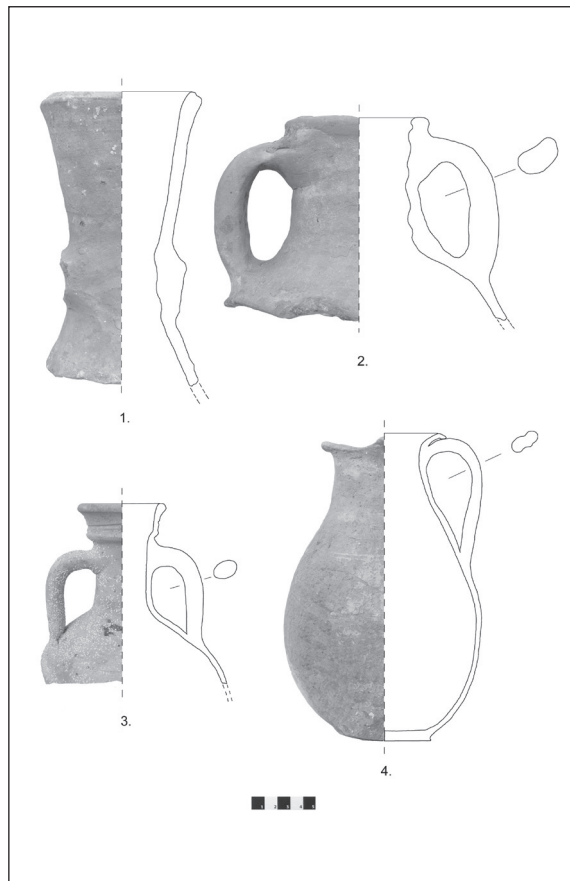

Tabla 3. Keramički materijal pronađen tijekom podvodnih istraživanja

Tabla 4. Drveni koloturnik pronađen tijekom podvodnih istraživanja

nim obodom izvučenim prema gore, dok samo jedan primjerak ima obod u obliku slova S. Ovaj tip zdjele klasificiran je kao tip Hayes 2,²⁰ i javlja se u širem razdoblju od polovice 1. do sredine 3. st.²¹ Rasprostranjena je na nizu nalazišta širom Jadrana,²² osobito je česta na antičkim lučkim nalazištima, od kojih izdvajamo obližnji Kumenat, zatim Janice kod Pakoštana, Zaton – Kremenjača, a identične tipove ovakvih zdjela nalazimo i na dva brodoloma – Izmetištu kod Hvara i Vignju kod Pelješca.²³ Na nalazištu Bošana sačuvano je i nekoliko grla vrčeva koji imaju karakterističan izljev u obliku trilobe i trakastu ručku koja započinje ispod vrata i uzdiže se iznad oboda. Takvi vrčevi pripadaju krugu kuhinjske keramike istočnomediteranske produkcije. Pronađeni su i u obližnjoj rimskoj luci u Pakoštanima²⁴. Primjere ovakvih vrčeva s podvodnih nalazišta imamo na Izmetištu i Vignju.²⁵ Mogu se okvirno datirati u kraj 1. do 2. st. No, nalazi ih se i u kontekstu 3. st.²⁶

Vrlo zanimljiv nalaz je i fragmentirana posuda s reljefnim ukrasom koja potječe iz korintskih radionica (T. II, 6). Ona pripada skupini korintskih cilindričnih zdjela s reljefnom dekoracijom na vanjskoj strani u neprekinutom nizu. Ove posude su izrađivane u kalupu, od fino pročišćene gline, a naknadno je na njih apliciran reljefni

prikaz.²⁷ Reljef je omeđen na gornjoj i donjoj strani s višestrukim profilacijama. Na donjoj strani unutar profilacije se nalazi i neprekinuti niz ukrasa u obliku perla. Na ovim posudama se javljaju četiri vrste prikaza: motiv Herakla i njegovih djela, različiti ritualni prikazi, prikazi lova ili, kao što je u našem primjerku riječ, scene s prikazom bitke u kojima se vide borbe konjanika i ratnika sa štitovima i mačevima, a postoje pretpostavke da su to prikazi borbenoga sraza Grka s Rimljanima ili barbarima.²⁸ Budući da naša posuda nije cjelovito očuvana, nemamo uvid u kompletni prikaz koji je bio na njoj predstavljen, ali se sa sigurnošću može reći da ona nosi prikaz tipoloških scena *d* i *k* prema Malfitani, odnosno scenu konjanika s mačem i konjanika s kopljem između dva stabla.²⁹ Ovaj tip posuda se datira od sredine 2. do kraja 3. st.³⁰ Do danas su kod nas pronađene na nekoliko nalazišta: u Ninu, Aseriji, Zadru, Solinu, Medulinu i Sisku. Scenu bitke možemo vidjeti na primjercima iz Nina i Aserije.³¹ Korintskom proizvodnom prostoru možemo pripisati i jednu fragmentirano sačuvanu uljanicu (T. I, 7). Karakterizira je visoko uzdignuta prstenasta narebrena drška. Na njezinom disku se nalazi radijalni ukras, dok je na ramenu prikazan motiv vinove loze, tj. lišća i grozdova. Izrađena je od fino pro-

²⁰ HAYES 1983, str. 122, 125 sl.. 7.

²¹ ISTENIČ, SCHNEIDER 2000, str. 341.

²² ISTENIČ, SCHNEIDER 2000, str. 342 sl. 1.

²³ JURIŠIĆ 2000, str. 36.

²⁴ PARICA 2008, str. 89.

²⁵ JURIŠIĆ 2000, str. 35, T. 22, T. 30 2.

²⁶ HAYES 1983, str. 105 – 106, ROBINSON 1959, str. 83, T. 22 M 85, T. 24 M 161, T. 25 M 164, M 166, M 168, T. 26 M 195.

²⁷ BRUSIĆ 1999, str. 42.

²⁸ ATLANTE 1981, str. 255; ROBINSON 1959, str. 54, T. 9 J31; BRUSIĆ 1999, str. 42 – 43.

²⁹ MALFITANA 1997, str. 103 – 104.

³⁰ ATLANTE 1981, str. 256.

³¹ BRUSIĆ 1999, str. 43, str. 208 sl. 76.

čišćene gline oker boje. Pripada tipu *Bronner XXVII* datiranom od početka do kraja 2. st.³² Korintske uljanice nađene su u Saloni,³³ u Naroni,³⁴ a primjerak identičan ovoj iz Bošane potječe iz Siska.³⁵

Velik dio keramičkih nalaza koji je nađen tijekom istraživanja u Bošani možemo definirati kao afričku sigilatu (*African red slip ware*). Najljepši primjerak je zdjela s horizontalnim obodom, visokim vertikalnim blago konveksnim tijelom na kojem su aplicirane reljefne dekoracije (T. II, 8). Donji dio posude te niska prstenasta noga nisu sačuvani, ali prema analogijama možemo vidjeti kako je posuda u cijelosti izgledala. Prema formi možemo je svrstati u tip *Hayes 36*. Datira se u prvu polovicu 3. st.,³⁶ iako postoje i nešto drugačije datacije. Na osnovu stilskih analiza kao i analiza staklenih predmeta iz sadržaja groba 830 iz Zadra, S. Gluščević smatra da bi se datacija ovog tipa posuda trebala pomaknuti u period iza sredine 3. st. i tijekom 4. st.³⁷ Posuda iz Bošane je djelomično očuvana. Izrađena je od narančasto crvene gline s nešto tamnije crvenim premazom u unutrašnjosti i tragovima oker premaza na vanjskom dijelu posude. Na plaštu zdjele su aplicirani različiti ukrasi, od kojih se neki učestalo prikazuju na afričkoj sigilati, a neki su nam još uvijek nepoznati. Prepoznatljiv je floralni motiv palmete, sedam listova i dvije raščlanjene volute ispod njih, koji se javlja u dva identična primjerka.³⁸ Drugi reljefni prikaz koji možemo prepoznati je motiv girlande.³⁹ Iako cjelovito sačuvan, reljefni prikaz koji bi na prvi pogled mogao predstavljati prikaz neke životinje, ne može se sa sigurnošću determinirati. Ovalno tijelo na kojem se nalazi malo „oko“, dvije izbočine u obliku „usana“ te visoko izdignuta „peraja“ pomalo podsjećaju na ribu bucanj. Nažalost u literaturi nismo uspjeli pronaći analogije ovom prikazu tako da za sada on ostaje nedefiniran. Isto možemo reći i za druga dva djelomično očuvana reljefna prikaza od kojih bi jedan mogao predstavljati dio repa delfina. Ovakav tip posude nalazimo na nekoliko nalazišta na istočnom Jadranu, primjerice u Solinu, Trogiru, Burnumu, te veći broj fragmenata na prostoru Zadra, ali i u unutrašnjosti provincije Dalmacije u Višićima i Paniku.⁴⁰

Prilikom istraživanja na Bošani pronađeno je još nekoliko nalaza različitih tipova afričke keramike. To je tip posude koji je često zastupljen među afričkim materijalom, *casserole* – tip *Hayes 23 B*. Karakterizira ih mali uvijeni obod i spojen s unutrašnjom stijenkom, zakošeno tijelo i zaobljeno narebreno dno koje je od tijela

odvojeno izraženim izbačenim hrptom. Često imaju tragove gorenja na sebi, što je vidljivo i na primjerku iz Bošane. To pokazuje da je korištena kao kuhinjsko posuđe. Datiraju se od sredine 2. do početka 3. st.⁴¹ Jedan manji fragment zdjelice od koje je očuvan dio vertikalnog tijela i zakošenog dna može se definirati kao tip *Hayes 14b*. Datira u vrijeme druge polovice 2. st. (T. II, 5).⁴² Tanjuri sa širokom bazom vrlo su čest nalaz u 3. st., a u Bošani se nalaze dva tipološki različita primjerka. Oba su izrađena od fino pročišćene crvene gline s istovjetnim premazom, a jasno su vidljivi i tragovi korištenja u obliku crne gareži kao nusprodukta pečenja koji se nalazi na vanjskim i unutrašnjim stijenkama posuda. Tanjur na niskoj nozi s niskim tijelom koje se širi prema vani promjera je 23 cm i može se tipološki odrediti kao tip *Hayes 18* (T. II, 7).⁴³ Ovaj tip se datira u početak 3. st. Drugi je vjerojatno nešto kasniji, karakterizira ga ravno dno, nisko tijelo i obod lagano uvučen obod (T. II, 4). Ovaj tanjur je promjera 33 cm i pripada tipu *Hayes 49*, a datira se od 230. do 300. g.⁴⁴

S istraživanja potječu i dva očuvana oboda amfora. Prvi pripada tipu amfora s ljevkastim otvorom, znane kao i tip *Porto Recanati* (T. III, 1). To su amfore koje su se proizvodile u sjevernoitalskim radionicama i služile su za prijevoz vina, a na podvodnim hrvatskim nalazištima najzastupljenije su na brodolomu Školjić na Unijama.⁴⁵ Datiraju se od prve polovice 1. st. do 2. st., s mogućnošću lokalne upotrebe i u 3. i 4. st.⁴⁶

Drugo grlo amfore nije sa sigurnošću određeno, ali prema nekim stilskim karakteristikama moglo bi pripadati periodu nakon 2. st. (T. III, 2).

Stolno posuđe zastupljeno je s nekoliko različitih tipova keramičkih nalaza od kojih se ističe cjelovito očuvani vrč s jednom drškom. Vrč stoji na niskoj nozi, trbušastog je oblika, širokog otvora i oboda koji se izviija prema vani te lagano spušta prema dolje (T. III, 4). Drugi primjer je vrč s uskim otvorom, višestruko profiliranim obodom s vanjske strane i visokim ljevkastim vratom na kojem se nalazi dvije ručke ovalnog presjeka (T. III, 3). Na nalazištu je nađena još jedna uljanica koja je čest nalaz na istočnojadranskim nalazištima i pripada tipu *Loeschcke X*,⁴⁷ a detaljnije je definirana kao tip *Xa* (T. I, 4).⁴⁸ Ove uljanice poznate su i pod nazivom *Firmalampe* i često su na disku ukrašene različitim prikazima, kao i pečatima radionice s donje strane, što na žalost nije slučaj našeg primjerka. Njihova proizvodnja traje od perioda oko 100. g. pa sve do kraja 3. st., a loci-

³² BRONNER 1930, str. 95,96, T XI 570.

³³ BRONNER 1930, str. 93.

³⁴ TOPIĆ 2002, str. 274 – 277.

³⁵ VIKIĆ-BELANČIĆ 1971, str. 157, T.13. 4.

³⁶ HAYES 1972, str. 56, sl. 10; ATLANTE 1981, str. 146 – 147, T. LXXII 9, T. CXL 4; BONIFAY 2004, sl. 87.

³⁷ GLUŠČEVIĆ 1993, str. 70 – 73.

³⁸ Sličan tip ukrasa, iako nešto jednostavnije izveden nalazimo u literaturi HAYES 1972, str. 351 – 353, sl. 8 – 10.

³⁹ Ovakav se ukras često nalazi na vrčevima u kombinaciji s nekim drugim prikazom na način da ga vijenac nadvija, u sličnoj kombinaciji kao na našem primjeru.

ATLANTE 1981, T. LXXIII 8, LXXIV 7, LXXV 1, T. LXXXI 26; HAYES 1972, T. VIII, IXb, Xb.

⁴⁰ GLUŠČEVIĆ 1993, str. 72 – 73;

GLUŠČEVIĆ 1997, str. 255 – 256.

⁴¹ HAYES 1972, str. 45 – 48, ATLANTA 1981, str. 217.

⁴² ATLANTE 1981, T. XVII 2; HAYES 1972, str. 39 – 41.

⁴³ HAYES 1972, str. 43 – 44, T.6; ATLANTE 1981, str. 53, T. XXIV 2.

⁴⁴ HAYES 1972, str. 67 – 69.

⁴⁵ JURJIŠIĆ 2000, str. 21 – 22.

⁴⁶ JURJIŠIĆ 2000, str. 22; STARAC 2006, str. 97.

⁴⁷ LOESCHCKE 1919, str. 256 – 257.

⁴⁸ BUCHI 1975, str. XXVI.

rana je na prostoru sjeverne Italije, iako postoje prijedlozi i za neka druga proizvodna područja.⁴⁹

Na osnovu navedenog može se zaključiti da je u rimskom razdoblju na prostoru luke Bošana postojao intenzivan promet koji je povezivao ovo područje s različitim dijelovima Rimskog Carstva. Glavnina nalaza spada u vrijeme 2. i 3. st. kada je ova luka zasigurno doživjela vrhunac svojeg egzistiranja, ali okvirno možemo reći da je ona služila kao pristanište u širem razdoblju od 1. do 4. st. Do danas istraženi i dokumentirani dijelo-

vi lučkih instalacija, daju nam za pravo primijetiti da je svojom infrastrukturom ovo područje moglo biti jedan od glavnih poveznica pomorskog dijela s kopnenim dijelom u zaleđu biogradskog kraja. Budući da je do sada nalazište pokazalo veliki potencijal, a na osnovu arheološkog materijala koji je analiziran i koji nam govori o važnosti ovog područja na jadranskom plovnom putu, daljnja istraživanja su zasigurno neophodna te ćemo na osnovu njih moći reći i nešto više o ulozi ovog prostora u okvirima rimskog vladanja na istočnoj obali Jadrana.

⁴⁹ BUCHI 1975, str. XXIX – XXXIV.

LITERATURA

- ATLANTE 1981 *Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (Medio e tardo Impero)*, *Enciclopedia dell'arte antica, Classica e Orientale*, Roma.
- ATLANTE 1985 *Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (Tardoellenismo e primo Impero)*, *Enciclopedia dell'arte antica, Classica e Orientale*, Roma.
- BONIFAY 2004 M. Bonifay, *Etudes sur la céramique romaine tardive d'Afrique*, BAR International Series 1301, Oxford.
- BRUSIĆ 1999 Z. Brusić, *Hellenistic and Roman Relief Pottery in Liburnia (North-east Adriatic, Croatia)*, BAR International series 817, Oxford.
- BRONNER 1930 O. Bronner, *Terracotta lamps, Corinth Volume IV, Part II*, Cambridge, Massachusetts.
- BUCHI 1975 E. Buchi, *Lucerne del Museo di Aquileia, vol. I. Lucerne Romane con marchio di fabbrica*, Aquileia, 1975.
- ČURKOVIĆ 2008 M. Čurković, Tegule s pečatom iz Zavičajnog muzeja Benkovac, *Asseria* 6, Zadar, 67 – 97.
- GLUŠČEVIĆ 1993 S. Gluščević, Grob 830 s nekropole na Relji u Zadru i problem datacije zdjelica Hayes 34 (Lamboglia 6), *Diadora* 15, Zadar, 55 – 84.
- GLUŠČEVIĆ 1997 S. Gluščević, Ranokršćanski simboli na keramičkim i staklenim predmetima u Liburniji, *Diadora* 18-19, Zadar, 243 – 274.
- GLUŠČEVIĆ 2011 S. Gluščević, *Antička luka u Zatonu*, Zadar.
- HAYES 1972 J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*, London-Roma.
- HAYES 1983 J. W. Hayes, The Villa Dionysos Excavations, Knossos: The Pottery, *The Annual of the British School at Athens* 76, Oxford, 97 – 169.
- HAYES 1985 J. W. Hayes, Sigillate Orientali, u: *Atlante delle forme ceramiche II, Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (Tardoellenismo e primo Impero)*, *Enciclopedia dell'arte antica, Classica e Orientale Roma*, 1 – 96.
- HAYES 2008 J. W. Hayes, Roman pottery, fine ware imports, *The Athenian Agora* vol. XXXII, Princeton, New Jersey.
- ILAKOVAC 1970 B. Ilakovac, *Arhiv. Izvj. Rekogn*, AMZ 1970.
- ILKIĆ, PARICA, MEŠTROV 2008 M. Ilkić, M. Parica, M. Meštrov, Ancient port complex in Pakoštane near Zadar, u I. Radić Rossi, A. Gaspari & A. Pydyn (eds.), *Proceedings of the 13th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists (Zadar, Croatia, 18th - 23rd September 2007) Session: Underwater Archaeology, Croatian Archaeological Society, Zagreb*, 212 – 221.
- ISTENIČ, SCHNEIDER 2000 J. Istenič, G. Schneider, Aegean cooking ware in the eastern Adriatic, *Rei Cretariae Romanae Favtorvm* 36, Abingdon, 341 – 348.
- JADRIĆ 2007 I. Jadrić, *Liberov kult u rimskoj provinciji Dalmaciji*, magistarski rad, (rukopis), Sveučilište u Zadru, Zadar.
- JELIĆ 1898 L. Jelić, Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* 3, Zagreb, 33 – 126.

- JURAS 2011 I. Juras, Tegule s pečatom iz starog fundusa Arheološkog muzeja u Zadru, *Asseria* 9, Zadar, 195 – 219.
- JURIŠIĆ 2000 M. Jurišić, *Ancient Shipwrecks of the Adriatic, Maritime transport during the first and second centuries AD*, BAR International Series 828, Oxford.
- JURJEVIĆ 2010 M. Jurjević, Krovne opeke (tegulae) s pečatom iz Preka na otoku Ugljanu, *Diadora* 24, Zadar, 57 – 80.
- KOŠČEVIĆ 1991 R. Košćević, *Antička bronca iz Siska*, Zagreb.
- KOŠČEVIĆ 2000 R. Košćević, Sitni koštani i brončani predmeti iz Siscije, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 17, Zagreb, 17 – 24.
- KOŠČEVIĆ 2008 R. Košćević, Metalni i koštani nalazi, u: *Pax et Bonum FF-AM. Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj, 229 – 280.
- KURILIĆ 1999 A. Kurilić, Pučanstvo Liburnije od 1. do 3. stoljeća po Kristu: antroponimija, društveni slojevi, etničke promjene, gospodarske uloge, disertacija (rukopis), Filozofski fakultet u Zadru Sveučilišta u Splitu, Zadar.
- LOESCHCKE 1919 S. Loeschcke, *Lampen aus Vindonissa, Ein Beitrag zur Geschichte von Vindonissa und des antiken Beleuchtungsesens*, Zurich.
- MALFITANA 2007 D. Malfitana, *La ceramica «corinzia» decorata a matrice, Tipologia, cronologia ed iconografia di una produzione ceramica greca di eta imperiale, Rei cretariae romanae favorvm acta, Supplementvm* 10, Bonn.
- MATIJAŠIĆ 1983 R. Matijašić, Cronografia dei bolli laterizi della figulina pansiana nelle regioni adriatiche. u: *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité* 95/2, Roma, 961 – 995.
- OŽANIĆ, RADMAN-LIVAJA, RENDIĆ-MIOČEVIĆ 2004 I. Ožanić, I. Radman-Livaja, A. Rendić-Miočević, Antički predmeti, u: *Na tragovima vremena*, Zagreb, 13-38.
- PARICA 2008 M. Parica, Istočnomeditranska keramika iz antičke luke u Pakoštanima, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 25/2008, 81 – 96.
- PARICA 2010 M. Parica, Biograd na Moru – Bošana, u: *Hrvatski arheološki godišnjak* 6/2009, Zagreb, 500 – 501.
- PEDIŠIĆ, PODRUG 2008 I. Pedišić, E. Podrug, Antički opekarski pečati iz fundusa Muzeja grada Šibenika, *Opuscula archaeologica* 31, Zagreb, 81 – 141.
- PETKOVIĆ 1995 S. Petković, *Rimski predmeti od kosti i roga sa teritorije Gornje Mezije*, Beograd.
- RADMAN-LIVAJA 2004 I. Radman-Livaja, *Militaria Sisciensia – Nalazi rimske vojne opreme iz Siska u fundusu Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Zagreb.
- RIGHINI 1998 V. Righini, I bolli laterizi di età romana nella Cispadana. Le figlinae. Parte prima, u: *Fornaci*, 29 – 52.
- ROBINSON 1959 H. Robinson, *The Athenian Agora, vol. V, Pottery of the Roman period*, New Jersey.
- SKOK 1954 P. Skok, Postanak hrvatskog Zadra, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 1, Zagreb, 37 – 68.
- STARAC 2006 A. Starac, Promet amforama prema nalazima u rovinjskom podmorju, *Histria archaeologica*, 37/2006, Pula, 85 – 116.
- SUIĆ 1981 M. Suić, *Zadar u starom vijeku*, Zadar.
- URLIĆ-IVANOVIĆ 1881 G. Urlić-Ivanović, Ruševine kotarske, *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* III, vol.IV, Split, 74 – 76.
- URODA 2004 N. Uroda, Antička skulptura iz Biograda na Moru, *Adrias* 11, Split, 85 – 92.
- VIKIĆ – BELANČIĆ 1971 B. Vikić – Belančić, Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 5 No. 1, 97 – 182.
- VRSALOVIĆ 2011 D. Vrsalović, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana*, Split.

SUMMARY

THE ROMAN PORT AT THE SITE OF BOŠANA NEAR BIOGRAD NA MORU

Mato ILKIĆ, Mladen PEŠIĆ

In 2009, a team of archaeologists from the University of Zadar and the Homeland Museum of the City of Biograd na Moru made the first significant underwater archaeological investigations of the remains of a Roman harbor at the Bošana near Biograd. Here, remains of Roman architecture were noted, on the mainland and in the eroded coastal profile. In the adjacent shallow waters were the remains of a stone pier associated with a former Roman harbor. At this location, two 2 x 2m trenches were excavated. Contained within their cultural layers were numerous artifacts. These comprised various pottery vessel fragments, some glass artifacts, metal, wood, animal bones, occasional pinecones and branches, olive pits, nut shells and one completely preserved wooden pulley. Subsequent ceramic typological analysis indicated that; according to their origin, most of the ceramic material could be attributed to one of the four production areas: Eastern Mediterranean, Corinthian, North African and Northern Italian.

Eastern sigillata B2 is presented with one example of plate type Hayes 60, and small bowl of type Hayes 74. Eastern Mediterranean kitchen ware is represented with six fragmented preserved specimens of bowls classified as type Hayes 2. A small number of jug fragments with a distinctive trefoil mouth appear to belong to the same production center.

From the Corinthian workshop, fragmented bowl shards have relief decoration depicting scenes of battles, in which we see fighting horsemen and warriors with shields and swords. An oil lamp type Bronner XXVII can be attributed to the same Corinthian circle.

The largest number of pottery finds from Bošana can be attributed to the African red slip ware type. The bowl type Hayes 36, with different relief decorations on the body of the vessel, is a typical representative of this North African pottery type. In addition, small fragments of other North African pottery were recovered. These included: casserole – type Hayes 23 B, little bowl type Hayes 14b, and plates type Hayes 18 and 49.

The area of Northern Italy is represented by a small number of pottery finds. These include an amphora with a distinctive funnel-shaped rim, known as Type Porto Recanati, and an oil lamp which belongs to the type of Loeschcke Xa.

The majority of findings from the port of Bošana belong to the period from II.- III. Century, when the port experienced the peak of its existence- They also provide evidence to indicate that the area served as a significant port in the period from I. -IV. Century, when it represented an important location along the eastern Adriatic navigation and trade routes.

